

KRYSTYNA SZCZUTOWSKA
Bydgoszcz

PROBLEMATYKA NIEDOSTOSOWANIA SPOŁECZNEGO W ODNIESIENIU DO PORADNICTWA ŻYCIA - PROBA OKRESLENIA ELEMENTARNYCH PRZESŁANEK

1. Uwagi wstępne

Celem tego artykułu jest ukazanie pewnych możliwości jakie daje poradnictwo życia w dziedzinie postępowania resocjalizacyjnego. Próba odniesienia koncepcji tego poradnictwa do zadań wychowania resocjalizującego i postępowania korekcyjnego nie została jeszcze przedstawiona w postaci dostatecznie ogólnej. Artykuł E. Bielickiego¹ nawiązuje wprawdzie do tematyki obecnego artykułu, lecz dotyczy tylko pewnego aspektu zachowania się przestępców, a ponadto wyłącznie marginesowo porusza się na koncepcję poradnictwa życia. Nadmienić również trzeba, iż cytowany artykuł powstał w okresie, gdy koncepcja poradnictwa życia znajdowała się w początkowym okresie rozwoju.

2. Cele poradnictwa życia, a specyfika problemów życiowych niedostosowanych społecznie

Nie zamierzam w sposób wyczerpujący przedstawić zarysu koncepcji poradnictwa życia. Zajmują się tym inni autorzy piszący w tym zeszycie. Niemniej zachodzi konieczność odpowiedniego uwypuklenia pewnych elementów tej koncepcji, mianowicie tych, bez których rozważanie problematyki doradzania dla osobników niedostosowanych społecznie byłoby niemożliwe. W związku z tym należy najpierw ustosunkować się - w zwięzłym uogólnieniu - do podstawowych dylematów wiążących się z kwestiami semantycznymi.

Powszechnie wiadomo, że pojęcie niedostosowania społecznego jest wieloznaczne. Sądzę, że ważniejszą od wieloznaczności jest mglistość przyjmowanych określeń. Definicje J. Konop-

nickiego², M. Grzegorzewskiej³ i N. Han-Ilgiewicz⁴, aczkolwiek popularne, nie są precyzyjne, mimo, że oddają podstawowe treści pojęcia.

Sądzę natomiast, iż niedostosowanie społeczne bardzo trafnie określa Cz. Czapów⁵, stwierdzając, iż jego cechą istotną jest "brak wymaganego minimum skłonności do respektowania systemu wartości i norm obowiązujących w społeczeństwie". Przedmiotem dyskusji winna stać się interpretacja wyrażenia: "skłonności do respektowania systemu wartości i norm społecznych...". Uważam, że słuszniej byłoby mówić o zaburzeniach procesu internalizacji wartości i norm lub o dysfunkcjach tzw. sieci wartości⁶.

Dlaczego obstaję przy zastosowaniu pewnej modyfikacji określenia podanego przez Cz. Czapówa? Wychodząc z założenia, iż nie istnieją określenia bezwzględnie optymalne dla różnych potrzeb, uznaję tym samym zasadność arbitralnych decyzji w odniesieniu do wyboru definicji. Jest czymś oczywistym, że proponowana definicja w sposób szczególny umożliwia rozważanie problematyki niedostosowania społecznego na gruncie aparatury pojęciowej i założeń poradnictwa życia. Wynika to z następujących przesłanek:

1. Poradnictwo życia w wersji postulowanej przez H. Kaje⁷ i A. Klimentowskiego⁸ jest poradnictwem zogniskowanym na tzw. doradztwie kierunkowym⁹, którego istota polega głównie na doradzaniu w zakresie postaw i wartości.
2. W koncepcji poradnictwa życia - w jej ostatnich wersjach - akcentuje się także rozumienie życia, które uwzględnia przede wszystkim jego kierunkowe funkcje regulacyjne /por. poglądy T. Tomaszewskiego na temat "życia z jakością"¹⁰.

Wychodząc z nakreślonych założeń, można przejść do próby określenia celów i zadań poradnictwa życia dla młodzieży niedostosowanej społecznie.

Podstawowy cel tego poradnictwa proponuję określić jako doradzanie nastawione na rozwój wszechstronny i ukierunkowany niedostosowanych społecznie. Nie sądzę, by to stwierdzenie mogło być zaakceptowane bez znacznych oporów. Dyskutując przedstawiony wariant celu podstawowego odnotowałam szereg opinii

sceptycznych. Podkreślały one wątpliwości, czy niedostosowany społecznie może osiągnąć rozwój wszechstronny i ukierunkowany. Przypuszczam, iż u podstaw wątpliwości odnaleźć możemy jakieś nieokreślone przekonanie - wynikłe chyba z wieloznaczności definicji niedostosowania społecznego - o obniżonym pułapie możliwości rozwojowych jednostki niedostosowanej. Pomijając pesymizm zawarty w tym przekonaniu, należy podkreślić jego bezpodstawność. Zwraca na to uwagę Cz. Czapów¹¹, negując tezę, że niedostosowanie społeczne wynika z faktu istnienia pewnych cech psychicznych, o których można założyć, że nie podlegają zmianom. Stojąc na gruncie definicji niedostosowania społecznego opracowanej przez Cz. Czapówa /podkreślenie dysfunkcji systemu wartości i norm/ i podkreślając jako fakt o istotnym znaczeniu zaburzenia Sieci Wartości u niedostosowanych społecznie, uznaję, iż wyżej sformułowany cel poradnictwa życia dla niedostosowanych społecznie daje się utrzymać. Mam jednocześnie na myśli rozwój wszechstronny i ukierunkowany w rozumieniu T. Tomaszewskiego, a więc rozwój taki, który określa życie z jakością. Konsekwentnie do poglądów T. Tomaszewskiego następnie cele poradnictwa życia dla niedostosowanych społecznie, można określić bazując na kryteriach życia z jakością, które omawiany autor wyróżnia¹². Tak więc powstają następujące cele podporządkowane celowi podstawowemu:

- doradzanie w problemach ograniczających wszechstronność przeżyć /kryterium subiektywnych przeżyć/,
- doradzanie w problemach mających związek z ograniczonymi możliwościami poznawczymi; nie chodzi tu o uzdolnienia, lecz o specyfikę funkcjonowania struktur poznawczych, a więc Sieci Operacyjnej w rozumieniu J. Reykowskiego /kryterium świadomości i potrzeby rozumienia/,
- doradzanie w problemach wynikłych z niedostatecznej aktywności /kryterium aktywności/,
- doradzanie w problemach wynikłych z niedostatecznej produktywności /kryterium produktywności, którego wskaźnikiem najpełniejszym zdaje się być praca/,
- doradzanie w problemach wynikłych z zaburzeń w kontakcie z ludźmi /kryterium współżycia człowieka z innymi ludźmi/.

Zwróćmy uwagę na to, że dotychczas w praktyce wychowanie resocjalizujące i różnorodne oddziaływania korekcyjne /gdyż poradnictwa resocjalizacyjnego w zasadzie nie posiadamy/, wyróżniało kryterium trzecie i głównie piąte /chyba z uwagi na stereotypowe charakterystyki psychopatów/. Było to zasadniczym ograniczeniem zakresu tego wychowania i jego możliwości. Na tle tej sytuacji na wyróżnienie zasługuje obszerny program wychowania resocjalizującego, który w cytowanej pracy obszernie omawia i uzasadnia Cz. Czapów. Nie wydaje się, by przedstawione przez niego poglądy były sprzeczne z złożonymi tu propozycjami.

Dalszy problem polega na określeniu specjalnych zadań poradnictwa życia dla niedostosowanych społecznie, takich które podporządkowane będą celom tego poradnictwa w omawianym zakresie.

Ponieważ w chwili obecnej koncepcja poradnictwa życia dana jest w opracowaniach dotyczących podstawowych zagadnień metafizycznych, dlatego też określenie zadań szczegółowych może być przedwczesne i wyprzedzające rozwój teorii. Myślę wszakże, że podnieść należy parę uwag o znaczeniu podstawowym. Jakikolwiek z zadań w przyszłości sprecyzowanych musi dotyczyć jednego z trzech podstawowych działów poradnictwa: profilaktyki, diagnozy i pomocy /terapii/.

W chwili obecnej, z uwagi na proponowany układ celów, należy podjąć prace badawcze nad sformułowaniem zadań diagnostycznych dotyczących diagnozowania rozwoju osobowości czy pięciu przedstawionych kryteriów życia. Wydaje się, że szczególne braki dotyczą cech, które podporządkować można pierwszym czterem kryteriom. Biorąc pod uwagę np. kryterium pierwsze trzeba uznać, iż absolutnie nie wystarczy tutaj diagnoza tendencji do agresji lub możliwości kontroli emocjonalnej¹³. Z kolei, jeśli idzie o kryterium czwarte, a więc nawiązujące do wychowania poprzez pracę, również w chwili obecnej nie dysponujemy ani koncepcją ogólną, ani technikami badawczymi nastawionymi np. na diagnozę ustosunkowania do pracy. Zresztą sama koncepcja wychowania przez pracę w swych podstawach teoretycznych znajduje się obecnie raczej na etapie rozważań aksjologicznych i pewnych

wdrożeń szczegółowych, a niedostatecznie ukazuje odpowiednie mechanizmy osobowościowe¹⁴.

Można natomiast stwierdzić, iż dysponujemy już pewnymi koncepcjami terapeutycznymi w wychowaniu resocjalizującym, które mogą - po dokonaniu odpowiednich modyfikacji - stać się technikami doradzania w zakresie zadań szczegółowych, podporządkowanych celom poradnictwa życia dla niedostosowanych społecznie. Rzecz może dotyczyć np. psychodramy¹⁵ lub form psychoterapii atakującej wywodzących się z pomysłów synanonu¹⁶.

Uwagi powyższe zamknąć można stwierdzeniem, iż nadrzędną rolę spełniać winny zadania zmierzające do zasadniczej przebudowy systemu wartości i reguł oceniania oraz wartościowania.

3. Uwagi o metodzie poradnictwa życia dla niedostosowanych społecznie

Idąc za koncepcjami bydgoskiej szkoły poradnictwa wychowawczo-zawodowego, którą kieruje H. Kaja, wyróżniam dwie metody podstawowe i do nich ograniczam rozważania. Są to metody: dyrektywna /głównie behawioralna/ oraz niedyrektywna /głównie racjonalna/. Tendencje do przesadnej oceny skuteczności metody behawioralnej zwłaszcza w praktyce wychowania resocjalizującego są znane. Na tle zaproponowanych celów poradnictwa życia dla niedostosowanych społecznie, metoda ta mija się z celem, gdyby założyć jej rolę wiodącą. Mija się z celem również z uwagi na założenia poradnictwa życia z zakresu teorii osobowości. Jak wiadomo, przyjęto tam poznawcze teorie osobowości, z których wyprowadzono następstwa teoretyczne dla koncepcji poradnictwa. Przyjęcie powyższego stanowiska nie zamyka problemu, lecz go dopiero otwiera. Nie można bowiem założyć, iż wobec niedostosowanych społecznie okażą się skuteczne metody doradzania racjonalnego, stosowanie w innych rodzajach poradnictwa. Zapewne metody dyskusji, przekonywania itp. muszą znaleźć tam swoje miejsce, lecz muszą jednocześnie uwzględnić specyfikę trudności. Wyżej stwierdziłam, że nie znamy jeszcze technik umożliwiających dostateczną diagnozę cech grupujących się wokół pięciu kryteriów życia z jakością, które wyznaczyły cele anali-

zwanego poradnictwa. W tej sytuacji logiczne jest stwierdzenie, że w jakimś sensie jednostki niedostosowane społecznie nie są nam jeszcze znane /mianowicie w sensie założonej koncepcji życia z jakością/. Ustalanie zatem metod specyficznych dla celów doradzania, byłoby czymś w rodzaju określania terapii dla choroby, której w pełni nie znamy. Należy więc jeszcze raz podkreślić podstawowe znaczenie opracowania nowych technik diagnostycznych, które wzbogacą wiedzę o problemach, w zakresie których później będzie można udzielać porad. Dlatego też uważam, że próby specyfikacji metody racjonalnej w ramach poradnictwa życia dla niedostosowanych społecznie są w chwili obecnej przedwczesne. Ewentualny wniosek dotyczący wątpliwej przydatności poradnictwa życia dla niedostosowanych społecznie byłoby nieporozumieniem. Każdy rodzaj poradnictwa mimo, iż jest określoną działalnością, winien być również systemem postępowania, a więc nauką praktyczną. Miernikiem przydatności poradnictwa w tej perspektywie winno być podporządkowanie metod doradzania koncepcjom teoretycznym, a nie jak to się często dzieje, **dopasowywanie** teorii do metod powstałych w niejasnych okolicznościach.

4. Uwagi końcowe

Zmierzałam do ukazania podstawowej problematyki doradzania niedostosowanym społecznie w ramach koncepcji teoretycznych poradnictwa życia. W chwili obecnej, biorąc pod uwagę aktualny rozwój teorii tego poradnictwa oraz dotychczasowe doświadczenia wychowania resocjalizującego, możliwe jest ukazanie celów tego poradnictwa oraz wskazanie podstawowej metody doradzania. Stwierdzono, że doradzanie życia z jakością odpowiadające wszechstronnemu i ukierunkowanemu rozwojowi osobowości, odpowiada podstawowym problemom niedostosowanych społecznie. Odnosi się bowiem głównie do zachowań wynikłych z dysfunkcji Sieci Poznawczej, a w jej ramach - Sieci Operacyjnej i Sieci Wartości. W zasadzie do tej pory nie istnieje poradnictwo ukierunkowane na te problemy. Również realizowane w praktyce wychowanie resocjalizujące nie podejmuje ich w stop-

niu dostatecznym. Koncepcja poradnictwa życia daje szansę przerwania impasu. Konieczny jest jednak realny rozwój teoretyczny samej koncepcji.

PRZYPISY:

- ¹E. Bielicki: Mechanizmy obronne u nieletnich przestępców w postaci racjonalizacji i techniki neutralizacji jako przedmiot poradnictwa psychoprofilaktycznego, *Studia Psychologiczne* z. 1, Bydgoszcz 1979, ss. 63 - 77
- ²J. Konopnicki: Rozmiary i rodzaje niedostosowania społecznego, *Nowa Szkoła* 1969, nr 6
- ³M. Grzegorzewska: *Pedagogika specjalna PIPS* 1964
- ⁴N. Han-Ilgiewicz: *Dziecko w konflikcie z prawem karnym*, Warszawa 1965
- ⁵Cz. Czapów: *Wychowanie resocjalizujące*, Warszawa 1978, s. 41
- ⁶Por. J. Reykowski, G. Kochańska: *Szkice z teorii osobowości*, Warszawa 1980
- ⁷H. Kaja: Wprowadzenie w problematykę poradnictwa życiowego, *Studia Psychologiczne* z. 1, Bydgoszcz 1979, ss. 5 - 20; Interpretacja wychowawczych funkcji poradnictwa wychowawczo-zawodowego - problematyka doradzania w problemach życia, /W:/ *Poradnictwo wychowawczo-zawodowe /projekt. poszerzonego modelu poradnictwa i system kształcenia kadr/*, cz. II red. H. Kaja i A. Klimentowski, Bydgoszcz 1980, ss. 172 - 191
- ⁸A. Klimentowski: Znaczenie psychologicznej analizy systemu wartości dla teorii i praktyki poradnictwa życiowego, *Studia Psychologiczne*, z. 1, Bydgoszcz 1979, ss. 62 - 29; Teliocentryzm poradnictwa wychowawczo-zawodowego, /W:/ *Poradnictwo wychowawczo-zawodowe...*, op.cit., ss. 192 - 222
- ⁹O. Czerniawska: *Poradnictwo jako wzmacnianie środowiska wychowawczego*, Warszawa 1977, s. 42 i nast.

- ¹⁰T. Tomaszewski: Rozwój wszechstronny i ukierunkowany Psychologia Wychowawcza 1976, nr 3, ss. 197 - 308
- ¹¹Cz. Czapów: Wychowanie..., op.cit., s. 41
- ¹²T. Tomaszewski: Rozwój..., op.cit., ss. 304 - 305
- ¹³M. Kofta: Samokontrola a emocje, Warszawa 1979
- ¹⁴T. Nowacki: Praca i wychowanie, Warszawa 1980
- ¹⁵Por. J. Szałański: Resocjalizacja w zakładzie poprawczym, Warszawa 1978
- ¹⁶H. Ruintenbeck: The New Group Therapies, New York, 1970

THE PROBLEMS OF SOCIAL MALADJUSTMENT IN RELATION TO LIFE
GUIDANCE: AN ATTEMPT TO DEFINE FUNDAMENTAL PREMISES

Summary

In this paper the author aims at outlining the basic problems of counselling the socially maladjusted, within the theoretical framework of life guidance. An attempt was made to define the tasks and objectives of life guidance for the socially maladjusted adolescents. The suggested main goal of this counselling should be advising directed at versatile and guided development. The tasks, however, should concern preventive measures, diagnosis or treatment.

ПРОБЛЕМАТИКА ОБЩЕСТВЕННОГО НЕПРИСПОСОБЛЕНИЯ ПО ОТНОШЕНИЮ
К КОНСУЛЬТАЦИИ ПО ВОПРОСАМ ЖИЗНИ - ПОПЫТКА ОПРЕДЕЛЕНИЯ
ОСНОВНЫХ ПРЕДПОСЫЛОК

Резюме

В настоящей статье автор стремится представить основную проблематику консультирования общественно неприспособленных в рамках теоретических концепций консультации по вопросам жизни. Автором предпринята попытка определить цели и задачи консультации по вопросам жизни для общественно неприспособленной молодежи. Основным типом такой консультации предлагаются советы, связанные с всесторонним и направляемым развитием каждого индивида. Задачи же должны касаться профилактики, диагноза или терапии.